

Др. Я. СТАНКЕВІЧ.

ЗЬМЕНА ГРАМАТЫКІ БЕЛАРУСКАГА ЯЗЫКА ў БССР.



= Цана 15 грашоў. =

ВЫДАЊНЕ АЎТАРА.

ВІЛЬНЯ

1936

БЕЛАРУСКАЕ КООПЭРАЦЫЙНА – ВЫДАВЕЦКАЕ
ТАВАРЫСТВА "АДРАДЖЭНЬНЕ" МЕНСК 1991 г

выданьне 2-е зьява 9 наклад 1000

Друк. І. Ваюўскага. Вільня, Татарская вуліца 13.

Зьмена граматыкі беларускага языка ў БССР.

Як толькі Беларусь лучыла (трапіла, папала) пад Маскоўшчыну, дык Маскалі заўсёды Беларусаў перасьледавалі. Перасьледаваў раней царскі ўрад, а з 1918 году перасьледуюць Беларусаў маскоўскія камуністыя. У 1923—1928 г. г. у БССР (Беларускай Соцыялістычнай Радавай Рэспубліцы) была беларускаму жыцьцю некаторая палёгка. Але пачынаючы з канца 1928 г. ў БССР і РСФСР (Расейскай Соцыялістычнай Фэдэрацыйнай Савецкай Рэспубліцы, да каторай прылучана ўсходняя траціна Беларусі) настае ўзноў надта вялікае перасьледаваньне Беларусаў Маскалямі. Зьмена дэкрэтам 28.VIII.1933 г. практычнай граматыкі ды правапісу беларускага языка ў БССР ёсьць бясумлеву кульмінацыйным пунктам у гэтым перасьледаваньні. Дык трэба да гэтае зьмены прыгледзіцца.

* * *

Дагэтулешняя граматыка практычная ды правапіс языка беларускага, укладзеныя ў 1918 г. Б. Тарашкевічам, як ведама, не дасканальныя і патрабуюць ладных зьменаў¹⁾.

Дзеля таго пытаньням рэформы правапісу і практычнай граматыкі беларускага языка занялася Беларуская Навуковая Конфэрэнца, што была ў Менску ў 1926 г. Працы гэнае Конфэрэнцы, нягледзячы на нямала заганаў у яе складзе, былі добрыя²⁾. Можна смела сказаць, што падобныя працы, ведзеныя далей, прывялі-б да рэзультатаў зусім здавальняючых. Але з Конфэрэнцы ня былі здаволены дзейнікі маскоўскія. А цяперака гэныя дзейнікі завуць Навуковую Конфэрэнцу ў Менску 1926 г. „зьлётам беларускае контрэволюцы“, што быццам „выпаўняла загады фашыстых“ (Александровіч у „Літаратура й Мастацтва“ № 34 з 1933 г.).

28.VI.1933 г. быў неўспадзеўкі абешчаны (абвешчаны) ў менскім аргане КПБ „Звязьдзе“ „Проект рэформы беларускага правапісу“, апрацаваны Языкаведным Інстытутам Беларускае Акадэміі Навукаў у Менску.

Ведама, што ад 1928 г. ажно дагэтуль вядзецца ў БССР перасьледаваньне сьвядомых Беларусаў, каторых або садзяць у турмы, або ссылаюць на Салоўкі, на Паўночны Край, на Ўзволжа, на Ўрал, на

¹⁾ Заганы гэнае граматыкі й правапісу былі драбязна разгледжаны ў рэдагаваным мною ў 1930—31 г. г. мясячніку „Родная Мова“.

²⁾ Працы Конфэрэнцы я разгледзеў на бажонках часопісу „Родныя Гомі“, Вільня 1927.

Сібір. Дзеля таго ў установах БССР з выдатных Беларусаў нямашака цяпер блізу нікагусенькі. Асталіся на становішчах адно тыя, у вадносінах да каторых можна быць пэўным, што не патрапяць бараніцца навет ад найбалей антыбеларускіх загадаў маскоўскае экспазытуры ў Менску.

У Беларускай Акадэміі Навукаў з пасярод філэлёгаў і людзей балей меней працуючых у галіне беларускага языка нікога па 1928 г. не асталося. П. Бузук (Украінец) апынуўся ў турме, Н. Дурнаво (Маскаль) пасыпашыўся выехаць у Маскву; належачы да Акадэміі адзіны філэлёг Беларусі, С. Некрашэвіч, быў адзін із першых арыштаваны і засланы. Гэтая-ж доля стрэла Яз. Лёсіка і іншых. З беларускіх філэлёгаў, што аставаліся на волі, жыў у Маскве П. Растаргуеў, але яго да ўчасця ў працаванні па прэекту рэформы беларускае граматыкі не папрасілі...

Як даведваемся з выдання *„Беларуская Акадэмія Навук на парозе другога пяцігодкі“* (Менск 1933) Інстытут меў свой прэект рэформы ўжо ў 1932 г. Дзеля разгляду гэтага прэекту мела быць на пачатку 1933 г. ў Менску ўсебеларуская канфэрэнца. Але гэты плян адкінулі выдавочна з прычыны спраціўлення маскоўскае ўлады. У гэтым перакананню ўмацоуе нас і тое, што, абяшчаючы (абвешчаючы) свой прэект рэформы, Языкаведны Інстытут не паклікаўся на прыднія свае працы прыгатавальныя. Дык напэўна апошні прэект Інстытуту быў прэектам зусім новым, укладзеным пад завойстрым націскам маскоўскіх дзейнікаў.

У канцы свайго прэекту Інстытут звярнуўся да асобаў, што цікавяцца рэформаю беларускае граматыкі, з прапозыцай прыслаць „свае пагляды, зацемкі і да г. п.“. Напэўна ня мала ахвотнікаў адгукнулася на гэтую прапозыцу, але з іх паглядаў і пад. нікагусенькі дагэтуль не надрукавалі.

28.VIII. 33 г. быў надрукаваны, так сама ў менскай *„Звязь“*, дэкрэт Рады Народных Камісароў БССР, уводзячы зьмену практычнае граматыкі ды правапісу беларускага языка. Дэкрэт гэны балей як у 2/3, розніца ад прэекту Языкаведнага Інстытуту з 28.VI. 33 г., уводзячы прыблізна на гэтулькі балей шкодных зьменаў у беларускую граматыку практычную ды правапіс. Дзеля такіх вялікіх розніцаў паміж прэектам Інстытуту і дэкрэтам РНК, прэект Інстытуту можна ўважаць за прыпадкавае выступленьне проці таго, што за 2 месяцы прасьле яго зрабіў дэкрэт.

Дзеля менаванага аўтары дэкрэту тым балей павінны былі парупіцца, каб паведаміць беларускае грамадзянства аб рэформе, каторую яны маніліся правесці. Але сталася наадварот: насяленьню Радавае Беларусі рэформа была неспадзеўкаю. Прэект рэформы быў прыгатаваны патайна ад Беларусаў.

* * *

Якія-ж офіцыяльныя мотывы зьменаў у граматыцы беларускага языка, праведзеных дэкрэтам 28.VIII. 1933 г.? Падле тэксту дэкрэту ды надрукаваных у сувязі з ім артыкулаў і прамоваў мотывы гэныя гэтакія:

1. — дагэтулешні правапіс беларускага языка, устаноўлены беларускімі „нацдэмамі“ („нацыянальнымі дэмакратамі“, гэтак ахрысьцілі маскоўскія бальшавікі ўсіх сьведомых і балей меней дзейных Беларусаў), „стварыў штучны бар’ер паміж беларускім і расейскім языкам“.

2. — рэформа аддалае польскія ўплывы, каторымі беларускі язык быццам быў запасаваны дзеля лягчэйшай абароны яго ад уплыву языка расейскага.

3. — рэформа аддалае з беларускага языка архаізмы, нэалёгізмы, і вульгарызмы, каторыя быццам у яго ўваляі тыя-ж „нацыяналісты“.

4. — рэформа мае „станаўко палягчыць масам навучэньне беларускага пісьменства“.

Апрача мотыву апошняга, дыдактычнага, усе іншыя можна зьвесці да агульнага значэньніка: мэтай рэформы ёсьць аддаленьне „штучнага“ бар’еру паміж беларускім і расейскім языкам.

Разгляд мотыву першага і чацьвертага робіцца ніжэй пры разбору рэформы з гледзішча граматычнага. Гэтта адкажу на мотывы другі і трэйці.

Закід полёнізацы беларускага языка „нацдэмамі“ не памешчаны ў самым дэкрэце, але яго вельмі падчыркавала прэса ў часе абароны і прапанды рэформы ў БССР. Відавочна тут ёсьць жаданьне выкарыстаць мамэнт пачуцьцёвы.

Як-жа запраўды прадстаўляецца справа гэтага закіду?

Беларускі язык знае некаторыя ўплывы польскія, большыя або меншыя ў залежнасьці ад мясцовасьці. Ёсьць мясцовасьці на прастору Беларусі, у каторых беларускі язык ані ня мае ўплыву польскага. Невялічкі ё ўплыў польскага языка на беларускі язык літаратурны, значыцца на язык супольны ўсім Беларусам. Агранічаецца ён вылучна да словаў. Дык не магла рэформа граматыкі і правапісу аддаліць таго, чаго ў іх ня было. А ня было дзеля таго, што адно ў мала якіх мясцовасьцях беларускіх адбіваецца на граматыцы беларускага языка ўплыў граматыкі польскай. Дый аўтар першай практычнай граматыкі беларускай ды правапісу, Б. Тарашкевіч, як гадунец пецябурскага ўнівэрсытэту, быў далёкі ад уплываў польскіх.

Таксама ня выдзержуе крытыкі закід архаізацы беларускага языка. Паміж даўнейшым беларускім языком літаратурным і цяперашнім была вялікая прорва ў XVIII в., каторая прычыніла, што цяперашні беларускі язык літаратурны паўстаў вылучна з беларускага языка народнага. Нястача-ж інтэлігенцы з навукаю філэлёгічнаю зрабіла немагчымым пазнаваньне старога беларускага языка літаратурнага і сіляньне (чэрпаньне) з гэтага багатага жарала. Дзеля таго цяперашні беларускі язык літаратурны, як ніякі іншы, ня мае ніякіх архаізмаў.

Няма жаднага языка літаратурнага без нэалёгізмаў. Ёсьць яны такжа ў колькасьці невяліччай у беларускім языку літаратурным. Як усюды, так сама ў Беларусаў, лучаюцца новаўтвароныя словы, каторыя немагчыма прыняць, але аб’ектывізм вымагае сконстатаваць, што гэтакія словы й не прыняліся. Ды што новаўтвароныя словы маюць супольнага із зьменаю граматыкі і правапісу?

Што да „вульгарызмаў“, дык аб іх маглі-б штось сказаць адзіне людзі з языковым пачуцьцём беларускім. Дый вульгарызмы ў кажным

языццэ магчымы толькі ў слоўніку. Але маскоўскія „рэформатары“ гатовы ўвесь беларускі язык лічыць вульгарызмам (прыкл. лічаць вульгарызмам *x, xв* замест чужога *ф* у словах як *хунт, хварба*).

Дзеля таго што разгляданая рэформа не знаходзіць апраўдання ў граматычнай запраўднасці беларускага языка, дык ейныя абароньнікі зусім не ўспамінаюць аб граматычных асаблівасцях ягоных. Добра яшчэ, калі кажуць аб полёнізацы, архаізмах і нэалёгізмах, бо гэта прынамся адносіцца да мовы. Але найчасцей пры абароне рэформы кажацца аб рэволюцыйных асягненнях, індустрыялізацы, калгасах, інтэрнацыяналізме і інш. Гэта выразнае жаданне ськіраваць дыскусію на іншую дарогу.

* * *

Ініцыятарам разгляданай „рэформы“ трудна было знайсці прыхільнікаў яе сярод беларускіх дзейнікаў нават просьле рупатлівай і непераборлівай у спосабах прыгатовы грунту. Мы бачым, што, нягледзячы на ўсё, навет Языкаведны Інстытут БАН у сваім преекце станаўко выказаўся проці гатаванай рэформы. Па выданню дэкрэту абурылася ім усё грамадзянства Радавае Беларусі. Аб адносінах гэтага грамадзянства да рэформы даведземся з офіцыяльнай прэсы БССР. Ведама, што офіцыяльныя дзейнікі не зацікаўлены ў інфармаваньню аб ходаньню проці дэкрэтаваных ім граматычных зьменаў. Кажуць аб гэтым адно толькі, колькі канечне трэба дзеля ходаньня з праціўнікамі рэформы. Але й гэтага даволі, каб добра даведацца як беларускае грамадзянства БССР бароніцца ад накіненай яму „рэформы“.

Наўперад выступаюць проці рэформы беларускія камуністыя як маючыя мінімум свабоды, калі наагул можа быць мова аб грамадзянскай свабодзе ў варунках камуністычнага ладу.

Дэкрэт аб рэформе абавязуе з 16.IX.33 г. Гэнага-ж дня маўчачая дэгэнзаль у гэтай справе радавая прэса выступіла із шалёнымі нападмі на праціўнікаў рэформы. Гэтак пр. „Звязьдзі“ гэнага дня ў варт. „Новы беларускі правапіс“ піша:

„Гэта ня прыпадак, што сям-там чуваць галасы проці гэтае гістарычнае пастановы. Скуль, з якога табару яны йдуць? З табару дагэтуль яшчэ нявыкрытых астацаў нацдэмаўскіх, што схавалі сваё запраўднае аблічча. З табару варагоў партый, варагоў нацыянальнае політыкі Леніна. З табару элемэнтаў, захопленых жаданьням рэваншу, што ўзноў прабуе ўзыняць прадажны сыяг нацыянальнага дэмакратызму беларускага, сыяг чыста скомпромітаваны й зганьбены плямаю зрады“.

„Новы правапіс“ ё аднэй із канкрэтных праяваў таго ходаньня, што вядзе партыя за будаваньне культуры нацыянальнае — з боку хвормы — і соцыялістычнае — з боку зьместу. Нажаль, гэтае праўды яшчэ не разумеюць некаторыя сябры. Наадварот, у вапошнім часе відаць тэндэнцы сярод асобных працоўнікаў, ськіраваныя да тушаваньня абмылаў і скрыўленьнеў, што былі й ё ў Беларускай Акадэміі Навук, асабліва ў Языкаведным Інстытуце, дзе астацы нацдэмаў прабавалі й прабуюць пад рознымі выглядамі шырыць далей свае ідэі“.

„Партыя тры гады назад разьбіла й выгнала з Акадэміі Навук Лёсікаў, Ластоўскіх, Некрашэвічаў, Цьвікевічаў. Дык хто-ж даў права людзём, сядзячым у Языкаведным Інстытуце, так сьцерагчы іхнюю спадчыну? Як магло стацца, каб прэзыдыюм Акадэміі Навук ані партыйная ячэя не зацёмілі гэтага і ня ўжылі спосабаў дзеля ачышчэньня Языкаведнага Інстытуту ад клясава чужых элемэнтаў ды іх спадчыны?“

„Камуністыя — працоўнікі БАН — замест энэргічнага ходаньня з нацдэмамі, замест бязьлітаснай крытыкі абмылаў партыйных і беспартыйных працоўнікаў, сталі на дарогу тушаваньня абмылаў. Трэба зацёміць, што літаратурная грамадзкасьць, наўперад пісьменьнікі камуністыя, яшчэ слабое прыймаюць учасьце ў ходаньню з працягам кірунку нацдэмаў у языказаведзе“.

Значыцца, даведземся, што ё й такія камуністыя - Беларусы, няпрызна настроеныя да „рэформы“, каторых пакуль што з няведаных нам увагаў маскоўскія камуністыя ня хочуць аддаляць з паміж сваіх сяброў. З другога аднак боку артыкул пагражае суровымі рэпрэсіямі варагом рэформы, наўперад Языкаведнаму Інстытуту БАН за яго проект рэформы беларускае граматыкі й правапісу, праціўны зычэньнем маскоўскіх дзейнікаў.

З іншых выступленьнеў абароньнікаў рэформы даведземся, што „астачы контрэволюцыйных нацыянальных дэмакратаў унутры нашага краю (зн. БССР—Я. Ст.) ўзынялі дзікое галашэньне проці спрашчэньня правапісу (Гурскі „Літаратура й Мастацтва“ № 34 з 33 г.).

„Недабітая нацдэмаўшчына ў нас злосна наракае на рэформу правапісу“ чытаем там-жа ў варт. К. Чорнага.

„У вапошнім часе нацыянальныя фашыстыя ў нас (г.зн. ў БССР) і заганіцаю ўзынялі вышчэ з прычыны спрашчэньня беларускага правапісу“ (з прамовы Бранштэйна на т. зв. зборцы літаратараў 11.XII.33 г.).

„Нацыянальныя дэмакраты ў нас і нацыянальныя фашыстыя заганіцаю паднялі крык быццам у Радавай Беларусі ністожаць нацыянальную культуру беларускую“ (з прамовы Александровіча на тэй-жа зборцы).

Цікава паказаць прозьвішчы прынамся некаторых пісьменьнікаў беларускіх БССР, перасьледаваных за ходаньне з рэформаю. Подле менскае прэсы будучэ тут паміж іншымі Калуга, Таўбін („гэты паўпрэд буржуазнае інтэлігенцы кулацка-нацыяналістычнае“), Хадыка, Віцьбіч. Таксама „Контрэволюцыйныя выбегі нацдэмаўскія ў галіне літаратуры робяць Сідарэнка-Пеначкін, Баранавых, Нікановіч, Лужанін“ („Літаратура й Мастацтва“ № 34 з 1933 г.).

Цэлае вялікае таварыства літаратурнае „Ўзвышша“ прызнана нацдэмаўскім: „Успомнема арганізатараў контрэволюцыйнае ячэі нацдэмаўскае, т. зв. груды літаратурнага „Ўзвышша“: Дубоўку, Пушчу, Бабарыку, што ў краснай літаратуры рабілі прапанду тэорыі душы беларускае ды ходаліся разам із Лёсікам-Ластоўскім за „самабытнасьць беларускага языка“ (там-жа).

Маскоўскія камуністыя ўшчалі войстрае перасьледаваньне праціўнікаў рэформы ў БССР. У часе „чысткі“ ў 1933 г. тысячам іх аднялі сяброўства ў партыі. Ня мала іх арыштавалі (Капаевіч, Бандар, Мацюкевіч і інш.) і заслалі. Арышт былых паслоў „Гранады“ й „Зма-

ганьня" пэўне таксама стаіць у сувязі з перасьледаваньнямі праціўнікаў рэформы.

Мэтаю гэтага нячужанага тэрору было прынудзеньне (прымусзеньне) беларускае стараны да прызнаньня накіненай 28.VIII.33 г. зьмены практычнае граматыкі беларускае.

* * *

Напасьледак, просьбе грунтоўнага ачышчзеньня ад беларускае "крамолы" поля барацьбы, маскоўская ўлада склікала ў палавіцы сьнежня 1933 г. ў Менску зборку літаратараў, жывучых у гэтым месьце. Зборка складалася ня толькі з літаратараў беларускіх, але таксама з пісьменьнікаў іншых нацыянальнасьцеў (Жыдоў і інш.), жывучых або часова прабываючых у Менску. Апрача таго зборка была папоўнена "навуковымі і іншымі працоўнікамі ідэлёгічнага фронту" ("Літаратура і Мастацтва" № 33 з 1933 г.). Папоўненьне "зборкі пісьменьнікаў" няпісьменьнікамі ня было прыродным і мела наўвече павялічзньне на зборцы ўрадовае стараны — прыхільнай рэформе.

З прозьвішчаў учасьнікаў гэтае зборкі, менаваных у менскай прэсе, відаць, што Беларусы ня былі на ёй у бальшыні. Апрача таго каля палавіцы беларускіх учасьнікаў (Зарэцкі, Маракоў, Хведаровіч і інш.) належылі да падсудных; дыкжэ іх на зборцы вінавацілі, а яны тым ці іншым спосабам выказавалі каяту й абьяаньне напавы. Да падсудных належыў такжэ седзячы даўжэйшы час у турме П. Бузук, што быццам "прызнаў справядлівую крытыку ў друку ды ў рэфэраце тав. Александровіча сваіх абмылаў з прычыны буржуазнае контрэволюцыйнае дзейнасьці ягонае на языказведным фронце").

Беларуская часьць учасьнікаў зборкі дзяржалася даволі пасыўна. Затое прадстаўнікі жыдоўскія "ідэлёгічнага фронту" былі вельмі актыўнымі абароньнікамі рэформы. Выступалі яны як зусім кампэтэнтныя ў справе беларускага языка ды рупныя аб "пролетарскай чысьціні" яго. Прыкл.: "Тав. Кучар задzerжаваўся над не даволі вялікім ходаньням крытыкі за пролетарскую чысьціню языка ў літаратуры. — Пэсымістычны стиль, апьяваньне якоесь абстрактнае "маці", пад каторай нацдэмы разумелі даўнейшую Беларусь, архаізмы, нацыянальная замкнутасьць былі ў некаторых пісьменьнікаў. Прыкл.—творы Віцебчавы, Сымона Баранавых: "Матчын сын", "Межы", апошнія творы Я. Скрыгана... Адгэтуль зразумелыя ўсе тыя плёткі, што паўсталі каля рэформы правапісу".

Ведама, што "зборка пісьменьнікаў" выказалася за рэформаю і зганіла праціўнікаў ейных.

У вапошнім часе даходзяць ведамасьці з БСРР, што, каб прынучыць (прымусіць) беларускіх пісьменьнікаў выказацца за рэформаю, ужываецца там "конвоер".

Плян дзікога маскаленьня беларускага языка паўстаў у сувязі з маскаленьням радавае Беларусі наагул ды ў сувязі з перасьледа-

ваньнямі сьвядомых Беларусаў. Відавочна гэта такжэ із спосабаў перасьледаваньня праціўнікаў маскаленьня беларускае граматыкі. Гэтак, прыкладам, пішучым маскоўскія й абмаскаленьня камуністыя: "нацдэмы пераходзілі ўжо на найвышшую ступень контрэволюцыйнае дзейнасьці, пропануючы правядзеньне правапісу на лацініцу (Александровіч "Літаратура і Мастацтва" № 34 з 1933 г.). Мова тут аб пропозыцыі групы ўчасьнікаў Навуковае Конфэрэнцыі ў Менску 1926 г.

Можна мець розны пагляд на тое, які альфабэт — кірыліца ці лацініца — мае быць у Беларусаў*), але ня можна перасьледаваць (ды гэта нягодна!) прыхільнікаў лацініцы (лацінскага альфабэту). Калі ўводзіцца лацініца ў Чувашоў, Мардвіноў, Буратаў і інш., дык гэта нормальна. Але Беларусаў ня можна ў сябе аб гэтым навет гаманіць, пакуль у маскоўскім (расейскім) языццэ ўжываецца кірыліца. Калі-б аднак Маскалі ўвялі ў сябе лацініцу, тады было-б "найвышшай контрэволюцыйнай дзейнасьцяй" аставацца Беларусаў пры кірыліцы.

"Нацдэмаў" вінавацяць, што "дамагаліся беларусізацы ладнае часьці Заходняе й Ленінградзкае краінаў" (там-жа) Трэба зацеміць, што краіна ("область") т. зв. Заходняя складаецца блізу вылучна з усходне-беларускіх земляў, ня прылучаных да БСРР, а да паўднёвай часьці краіны Ленінградзкае належаць так сама няпрылучаныя да БСРР беларускія часьці Пскоўшчыны ды паўночныя паветы Віцебшчыны.

А вось абвінавачаньне проф. П. Бузук: "Бузук улажыў лінгвістычныя карты Беларусі. На карце 9-ае асабліва выразна выступае прыцып нацдэмаў пашыраньня беларускіх асаблівасьцеў (языковых) вонках граніцы БСРР" (там-жа).

Навет найчыстшаму Маскалю, проф. Н. Дурнава, закідаецца з гэтае прычыны беларускі шовінізм, бо "ён навет абвінаваціў Бузук у тым, што той недаволі прыняў пад увагу пашырзньня дыялектаў беларускага языка вонках граніцаў Радавае Беларусі".

У сваёй рэцэнзі "Спробаў лінгвістычнае географіі Беларусі" Бузук пісаў Дурнава: "Гэткага аграічзньня прастору тым балей ня трэ было рабіць, што беларускі язык адно ў вапошнім часе дастаў правы грамадзянства ў літаратуры... Але прастор, пераз каторы праходзяць гэтыя граніцы, на карты Бузуковы ня ўведзены". Далей Дурнава робіць вывад: "Атлас Бузукоў ня поўны: не абыймае ўсяго прастору беларускага ў граніцах СССР".

Наагул трэба сказаць, што ў БСРР вытварыўся такі шал перасьледаваньня ўсяго беларускага, што якая-коледы навуковая праца там на беларускія тэмы зусім немагчыма. Тое, што ў Маскве або ў Пецяярбурзе друкуецца на беларускую тэму бяз жаднае ганы, у БСРР не дапушчаецца і срога за яго караюць. Прыкладам на парадку дня гэткага роду абвінавачаньні: "Імкнучыся давесьці "самабытны" характар сучаснага беларускага языка, нацдэмы пашыралі апытаньнік да зьбіраньня языковага матар'ялу (Александровіч "Літ. і Маст." № 34 з 1933 г.).

*) У 1934 г. на зьездзе славянскіх філялёгаў у Варшаве сябры асаду Краіны мне перадавалі, што П. Бузук ня вытрымаў турэмных мучэньнеў і ў турме абліў цёбе гавану ды падпісаў. Быў ён адрадаваным, але просьба гэтага аднак страціў адвадзасць да навуковае працы.

*) Аўтар гэтае кніжачкі лічыць, што агульна-беларускім альфабэтам мае быць кірыліца ("рускія" літары).

Напасьледак, трэба зацэміць аб адносінах да рэформы Беларускай Заходняе Беларусі. Войстра яе тут зганілі, што выказалася ў прэсе, рэфэратах і рэзальютах (Беларускага Навуковага Т-ва, Беларускага Нацыянальнага Камітэту, Т-ва Прывацельу Беларускае прыватнае ўнівэрсытэце Сыяпана Батуры ў Вільні і інш.). Абароннікаў самае рэформы ў Заходняй Беларусі няма, але ё ё такіх, праўда іх надта мала, што з розных прычынаў, нямаючых нічагусенькі супольнага з добром беларускага языка, ня выступаюць публічна проці яе або асыярожна бароняць яе аўтараў.

Языковедны разбор рэформы.

Пад офіцыяльным назовам „Рэформа беларускага правапісу“ запраўды праведзена зьмена ня толькі правапісу, але адначасна й граматыкі беларускага языка. У дэкрэце аб рэформе, як асобны адзедзел, пастаўлены зьмены ў галіне морфалёгіі. Гэных зьменаў морфалёгічных дэкрэт падае 6 (пункты 18—23 ўлучна *). Але й тыя зьмены, што паданыя ў дэкрэце як зьмены „правапісу самагукаў“, „правапісу сугукаў“ і „правапісу чужых словаў“, датычаць ня толькі правапісу, але адначасна правілаў граматычных, пайменна фонэтычных. Вылучна з рэфармаю правапісу маем дзела тады, калі зьмяняюцца толькі нормы правільнага пісьняня, але пакідаецца нязьмененым даўнейшы спосаб вымаўляньня. Дзе гэты варунак не дадзержаны, там маем дзела ня толькі із зьменаю правапісу, але таксама граматыкі практычнай, а навет наўперад граматыкі, бо рэформа правапісу будзе тады адно простае консэкваэнцай зробленых зьменаў граматычных нормаў. З усіх 17-х зьменаў (запраўды 18, бо дзьве зьмены згорнены ў дэкрэце ў вадзін пункт) неморфалёгічных толькі адзін пункт 4-ты датычыць аднаго правапісу.

Дык рэформа захапіла 25 языковых асаблівасьцеў, з каторых у 24 прыпадках маем дзела адначасна з граматыкаю й правапісам, а толькі адна зьмена датычыць вылучна правапісу.

Прыступім да разглядаьня асобных зьменаў.

Зьмены фонэтычныя.

У вадзедзеле, паданым у дэкрэце пад назовам „Правапіс самагукаў“ запраўды адно першыя два пункты датычаць самагукаў. У першым із іх уводзіцца правіла ўжываньня *я* на месцу этымолёгічнага ненацісьненага *е* толькі ў першым складзе перад націскам, а ў другім кажацца, што частка *я* і прыйма *бяз*, калі яны ня прыстаўкі, трэба перадаваць пераз *е*. Ведама, што характар *я* й *бяз* не мяняецца ад таго, ці яны зрасьліся з наступным словам ці не. Рэформа ўводзіць тут зусім штучнае, нічым не апраўдае адрозьневаньне. Чалавеку, недаволі азнаёмленаму з беларускім языком, зьмены, памешчаныя ў гэтых двух пунктах, могуць здавацца невялічкімі. Запраўды ёсьць

накш. Беларускі язык ня знае ненацісьненага *е*, замест каторага мае а ці нявыразны самагук рэдукаваны, напару навет *і*. Падле дагэтуль абавязуючых правілаў граматычных, гэтыя тры самагукі на месцу ненацісьненага этымолёгічнага *е* перадавалі на пісьме часткава пераз *а*, часткава пераз *е*, каторае трэ́ было вымаўляць як *а* або нявыразны самагук рэдукаваны, або як *і*, а *е* націсьненае вымаўлялі як *е*, пісалі-ж пераз *е*; трэба, праўда, прызнаць, што апошняю літару з прычынаў тэхнічна-друкарскіх не заўсёды гэтак абазначалі ў друку. Уводзячы няіснуючы ў беларускім языку самагук — ненацісьненае *е*, рэформа нарушае прыроду беларускага вокалізму, адначасна ў вельмі вялікай ступені збліжаючы яго да вокалізму расейскага (літаратурнага). Гэтая рэформа не палягчыць беларускім масам „навучэньня беларускага пісьменства“, што ё адным із яе офіцыяльных мотываў.

Пункт трэйці гэты: „Перад пачатным націсьненым *о*, *у* заўсёды трэба пісаць *в* з выняткам назоваў географічных (*восень, вучань, але Орша, Ула*). Перад ненацісьненым *у* пісаць *в* трэба тады, калі гэтае *у* ня прыстаўка і не паўстала з *в* (*вучыцца, але: урад, улада, участак*)“.

Тут трэба зацэміць, што перад ненацісьненым *у* ўжываецца ў некаторых прыпадках прыстаўнае *в* і тады, калі ў прыстаўка, прыкл.: *вучаю*, прыведзенае *вучастак*; таксама ё прыпадкі, калі ненацісьненае *у* карэннае ня мае прыстаўнага *в*, прыкладам: *наўчоны*. Прыпадках гэтых немагчыма абняць якім-колечы правілам. Дзеля таго яны цяжкія чужніком, каторым рэформа робіць палёгку, выкідаючы гэтыя прыпадкі з беларускага языка. Але Беларус не патрабуе вучыцца гэтых прыпадак, знае іх з бязьлэцтва разам із практычным уменням роднае мовы. Наадварот, Беларусу спабыць гэтыя прыпадкі з прыстаўным *в* або без яго, ня маючых жаднага правіла, будзе надта цяжка. Разглядаючы часьць гэтага пункту рэформы не палягчыць, але робіць труднейшым беларускім дзяцём навучэньне гэтае штучна выкраенае асаблівасьці роднае мовы. Дык коштам вылучэньня з беларускага языка прыродных асаблівасьцеў ягоных здабыты толькі дыдактычныя перашкоды.

Рэфармныя зьмены першае часьці 3-га пункту датычаць толькі геаграфічных назоваў, бо астаца гэтае часьці 3-га пункту (*в* перад націсьненым *о*, *у*) асталася падле дагэтульшняга ўжываньня. Асаблівасьці кажнага языка адбіваюцца такжа ў географічных назовах. Але дэкрэт аддаляе адбійчы беларускае вымовы ў географічных назовах беларускіх, пайменна ня можна ўжываць у іх прыстаўнага *в* (замест, прыкладам, *Ворша. Войстрава, Вула* дэкрэт загадае ўжываць *Орша, Ойстрава, Ула*) Гэта так якбы Палякі, вымаўляючы *dąb, dąbrowa, często, będzie*, былі прынучаны зваць свае места — *Dubrowa, Częstochowa, Budzin* і да г. п. У п. 17 „рэформы“ чытаем: „Чужыя ймёны ды чужыя назовы географічныя трэба пісаць із захаваньням асаблівасьці таго языка, з каторага яны паходзяць“. Вось-жа гэтае права адняла рэформа ў Беларусаў у вадносінах да іх роднага языка. Тут Беларус ня мае права прымаць пад увагу асаблівасьці беларускага языка, але мусіць ужываць хвормы расейскія. Якая мэта таковай „рэформы“? Магчымыя адно дзьве мэты: 1) адняць ад географічных назоваў беларускіх іх беларускі характар; 2) палягчыць урадікам,

*) Запраўды морфалёгічных зьменаў ё 7, бо ў пункце 19-ым ўлучаны зьмены дзьвух асаблівасьцеў: аддаляецца канчаток давальнага склопу *мн. л. — ом* (адна зьмена) і канчаток меснага *скл. мн. л. — ох* (другая зьмена).

прыехалым у Беларусь із Расей, прывыклым да хвормы расейскай гэтых назоваў, пазнаваць іх у беларускім пісьме й вымове.

Пункт трэці гаворыць аб прыстаўным *в* (о й у даюць толькі варунак да яго паўстаньня). Дзеля таго трэ было гэты пункт памясьціць у вадзьдзе сугукаў (калі не ў вадзьдзе міжыслоўнае фонэтыкі). Аднак аўтары рэформы памясьцілі яго ў вадзьдзе самагукаў, прымаючы за пункт выхаду граматыку расейскую. Гэта характэрна.

У вадзьдзе сугукаў пункт 4-ты рэформы аддаляе абазначаньне на пісьме мякчын сугуку перад сугукам мяккім (*свет, звер* замест *сьвет, зьвер*), пакідаючы абазначаньне мякчын сугуку ў тых выпадках, калі мякчын ягонае ё так-жа перад сугукам цьвярдым (*на пісьме — пісьмо*). Гэты пункт рэформы ўведзены зусім чыста падле вымаганьнеў правапісу расейскага.

Пункт 5 дэкрэту адно часткава ўводзіць зьмены граматычныя, пайменна ў вадносінх да такіх хвормаў, як *лялю, лалеі* да г. п., каторыя зьяняе хвормамі расейскімі *лю, ле* і да г. п. У большын гэта пункт адносіцца толькі да правапісу. Ён аддаляе мяккі знак *ь* у падвойных сугуках мяккіх (замест *насемяне, жалосьсе* ўводзіць *насемне, жалоссе*) ды загаду падвойнае *дзьдз* перадаваць на пісьме пераз *ддз* (*суддзя* замест *судзьдзя*). Зьвярнема ўвагу, што вялізарная большыня беларускае інтэлігенцы не праходзіла беларускае школы, але — прынамся ў БССР і РСФСР — школы расейскія, што й цяперака ў БССР школаў беларускіх недаволі, што ані іх нямашака ў РСФСР, дзе найменей траціна ўсяго беларускага прастору этнографічнага. Вось-жа ўсе тыя, што не прайшлі школы ў роднай мове, будуць старацца вымаўляць так, як напісана (бо чытаць правільна пабеларуску ня ўмеюць), г. зн. замест *дзьдз* — вымаўляць *ддз*. Гэтае вымаўляньне бясумлеву будзе мець некаторы ўплыў на чэзьненне дзеканьня ў беларускім языццэ. Хіба да гэтага імкнецца рэформа, бо іншага аргумэнту да гэтае зьмены знайсці немагчына.

Чым кіраваліся аўтары рэформы, аддаляючы абазначаньне на пісьме зьмякчэння сугуку перад мяккім сугукам і перад *ш*? Аналёгіі з правапісам украінскім ня можа тутка быць, бо украінскі язык не зьмякчае сугукаў перад мяккімі сугукамі (*світ, а ня світ*). Астаецца аналёгія мовы расейскае. Але зьмякчэння сугукаў у языццэ расейскім ня можна раўнаваць да зьмякчэння іх у языццэ беларускім. У расейскім сугукі зьмякчаюцца перад самагукамі *і, е, я* і шчэзлым ерам *ь*, а перад мяккім сугукам зьмякчаюцца адно ў некаторых выпадках карэнныя *с, з*. У беларускім языццэ *д, т* мяккое перайшло ў *дз, ч; с, з* зьмякчэўшыся перайшло ў *сь, зь* сярэдне-язычнае (г. зн. ня ў *с, з* зьмякчонае, але ў гук іншы); мякчынне *с, з* маея толькі перад самагукамі і ў карані перад сугукам мяккім, але так сама ў прыёмнах перад мяккім сугукам і *ш* (*свет, звер, зьезд, сьпісаці, зь ямы, ізь сьцяны*). Ведама, што гэтае вялікае зьмякчэнне мусіць знайсці сваё адбіццё ў правапісе. Дзеля таго ў беларускім правапісе ня толькі мае абазначацца зьмякчэнне *с, з* карэнных і ў прыстаўках, як было дагэтуль, але таксама зьмякчэнне гэтых сугукаў у тых прыёмнах, што не зрасьліся з наступным словам. Замест гэтага „рэформа“ аддаляе нават дагэтулешняе няпоўнае абазначаньне зьмякчоных

сугукаў. Дэкрэт аб рэформе падчыркавае рупнасьць аб дабру беларускіх працоўных масаў. Якое тут дабро і якая палёгка, калі гэтыя масы мусяць пісаць зусім наадварот, як вымаўляюць?

Пункт 8 ё толькі прастай консэкваэнцай зьменаў, паданых у п. 4.

Пункт 6 рэформы зьяняе беларускае *дз* з *д + с* (*людзі* з *людеі*) расейскім *дс* кажучы: у злучэньнх карэннага *д* з *с* суфікса нязьменным захаваць *с* (*гародскі*). На зьмену гэтую абароньнікі „рэформы“ паказваюць, як на адзіны прыпадак аддаленьня з беларускага правапісу ўплыву польскага. Але ў гэтым *дс* немагчыма відзец польскага ўплыву. У дзеканьню беларускі язык згаджаецца з языком польскім (ды таксама з языкамі лужыцка-сэрбскімі); дык аднолькавая фонэтычная зьява перадаецца таксама на пісьме. Што перадаваньне гэтае ё рацыянальным, відаць хоць-бы з таго, што адносіны паміж ціхім *ц*, вымаўляным у *люці, і дз*, пісаным у *людзі*, ё аднолькавае, як паміж вымаўляным *т* у словах як „*дужа*“ і *д* у хворме пісанай таго-ж слова (*дужа*). Апрача таго ў некаторых мясцовасьцях беларускіх гукі звонкія перад ціхімі не пераходзяць у ціхія (знач. будзе вымова *людзі*, а ня *люці*). Гэтае вымаўляюць у беларускай Чарнігаўшчыне (П. Расторгуев, Белорусско-северский говор. 1927, бал. 156) і на ўсім паўдні Беларусі.

Пункт 7: „Сугукі *г, ж, ч, х, ш* у географічных назовах ня зьліваюцца з *с* суфіксу, пры гэтым *г, х* у большын выпадкаў трэба зьяняць на *ж, ш* (волжскі, каўказскі, варажскі, чэшскі, чувашскі *). Як бачым із прыведзеных у дэкрэце прыкладаў, не адно ў назовах географічных, але ў усіх словах перад суфіксам *ск* карэннае *ш, ж* астаецца. Далей у гэтым пункце кажацца: „У некаторых назовах географічных *г, ж, х* не зьяняецца на *ж, ч, ш* (*Выбаргскі, Ульжскі, Цурьскі*)“. Дыкжэ не зьяняецца ў тых выпадках, у каторых не зьяняецца ў мове расейскай. Як відаць із тэксту „рэформы“, менаваныя гукі не зьяняюцца перад *-ск-* як у прыметах, утвароных ад назоваў чужых, так і ад назоваў беларускіх. Зьмены гэтыя нічагусенькі ня маюць супольнага з беларускай вымаваю. Яны чыста штучныя і ўзятыя зусім з яз. расейскага, уводзячы прытым ягоныя дзівоўсы.

У пункце 17 пад е) знаходзім: „Собскія асабовыя імёны беларускія трэба пісаць падле зычэння іх собсьнікаў“. Дык прозьвішча аднаго з камуністычных правадыроў, Троцкага, як беларускае, хоць належачае Жыду, Беларусы падле зычэння ягонага могуць і павінны вымаўляць добра пабеларуску „Троцкі“, але троцкі замак, Троцкае возера, троцкія гуркі і інш. ня могуць называць правільна, але мусяць казаць парасейску: *троцкі, троекае* і г. д.

А вось яшчэ прыклад „палёгкі працоўным масам“. П. 9 уводзіць нашую вымову й правапіс „словаў рэволюцыйных“. Як пазнаць словы рэволюцыйныя? Возьмем прыкладам слова „комуна“. „Комуна“ ў БССР напэўна слова рэволюцыйнае, але *Коммунальная* Каса Ашчаднасьці ў Вільні ім ня будзе. Альбо ці назавы „комунаў“, даныя колькім колектывістычным экспэрымэнтам у XIX в. будуць рэволюцыйныя? Як бачым, ня стане „політграматы“, каб разабрацца ў гэтым

*) Гэта расейскія хвормы замест беларускіх: *волокі, каўкаскі, нараскі, чэскі, чувашскі*.

пункце. Не заўсёды патрапіць разабрацца тут навет чалавек із асьветаю сярэдняй. Але, ведама, калі пішучы (й гамонячы) ў сумлеўных прыпадках ужыве хвормаў расейскіх — можа быць супакойны, жадная нагонка яго ня стрэне. Дыкжэ дзеля большага ўвядзеньня расейскіх хвормаў паўстаў і гэты пункт, а ня дзеля надзвычайнае да смьешнасьці пашаны „рэволюцыйных“ словаў.

У словах чужых, пазычаных із языкоў заходне-эўропэйскіх, „рэформа“ таксама аддаляе шмат асаблівасьцеў беларускае фонэтыкі. Гэтак, прыкл., проці беларускае вымовы, знаючай толькі самагукі цьвярддыя (з выняткам л і ?) перад е ў чужых словах, рэформа ўводзіць сугукі мяккія (*професар* зам. *профэсар*), пакідаючы толькі д, т цьвярддыя.

Маючы чатыры л (л задне-язычнае, л зубное, л паўмяккое і л мяккое), беларускі язык паўмяккое л заходне-эўропэйскіх языкоў перадае пераз л паўмяккое й мяккое. Пад уплывам аналёгіі беларускіх імёнаў назойных мускога роду, маючых найчасьцей л на канцы, словы чужыя мускога роду таксама часта дасталі цьвярдое л на канцы (*генэрал, капітал*). Апрача гэтага водхіны на карысьць л цьвярдога вельмі радкія. Але „рэформа“ зусім ня лічыцца з беларускай вымоваю ў словах чужых і ўводзіць вымову й правапіс зусім чыста падле спосабу перадаваньня чужога л языком расейскім разам із усімі яго неконсэквэнцамі (*план, луна* ¹⁾), але лянис, плюс; *Ісландыя, Ірландыя* і да г. п. побач із *Фінляндыя, Курляндыя* і інш.).

Беларускі язык мае с, з цьвярддыя зубныя і сь, зь сярэдне-язычныя, каторыя ёсьць гукамі апычонымі ад с, з (а ня толькі мяккімі с, э). Дык сярэднія с з словаў чужых бліжшыя да беларускіх с, з цьвярддых, як да сь, зь сярэдне-язычных і перадаюцца ў беларускім языццэ пераз с, з цьвярддыя. Гэта зусім аднолькава з перадаваньням у беларускай мове чужых д, т сярэдніх пераз беларускія д т цьвярддыя. Рэформа прыняла пад увагу беларускія д т і дзь, ць, пакідаючы беларускай мове д, т ў словах чужых (*тэатр, дырэктар*), але не прыняла пад увагу с, з і сь, зь, кажучы ўжываць парасейску с, з мяккое перад і чужых словаў (*марксізм, сістэма, фізіка* замест *марксызм, сыстэма, фізыка*).

Грэцкае фіта (лацінскае th) у беларускім языццэ перадаецца пераз т згодна з вымоваю грэцкаю ў старшай пары і вымоваю лацінскаю (але без асьпірацы). Словы, пазычаныя з грэцкага за пасярэдніцтвам языка царкоўна-славянскага на месцу th маюць п, х або х (Піліп, Хведар, Хама). Тым часам „рэформа“ ўводзіць вымову чужую падле вельмі неконсэквэнтнага спосабу ўжываньня ў мове расейскай. Дык адгэтуль радавы Беларус мусіць ужываць рыфм, міф, кафедра, пафос, але рытміка, тэатр, тэза, тэорыя і да г. п.

Адзін із характэрных асаблівасьцеў беларускага языка ё нябыцьцэ ў ім гуку ф, замест каторага ў словах чужых ужываецца п, х або х. Зьявішча гэтае такое агульнае, што навет пашырана ў гутарках пераходных Калускае, Арлоўскае і іншых губэрняў, паўсталых

¹⁾ Слова дагэтуль неусутрачанае ў беларускім языццэ, бо в свой „месяц“, ўводзіць яго ў пяршнюю „рэформа“.

на грунце беларускім, будучы адзін із характэрных рысаў, констатуючых належнасьць гэтых мясцовасьцеў да беларускага прастору языковага. „Рэформа“ аддаліла гэтую асаблівасьць, уводзячы ўсюды ф (*Франціш, фарба, форма, фукт* замест — *Франціш, хварба, хворма, хунт*).

У беларускім языццэ як у сваіх, так і чужых словах, маючых на канцы р, л (напару сугук іншы) з папярэднім сугукам, зьяўляецца на канцы яшчэ а (*сябра, зубра, шагра, Пётра, Паўла, Аляксандра, Сьлявэтра, тыгра, Марка, Маршалка, Адольфа* і інш.). „Рэформа“ гэтае канцавое — а аддаліла, прынукаючы ўжываць хвормы расейскія.

Словы чужога паходжаньня, як „пролетар і пад., загадавае дэкрэт ужываць падле спосабу расейскага — *пролетарый, алюміній* і пад. замест пабеларуску — *пролетар, алюмін* і інш.

Словы чужыя на - іст дасталі ў беларускім языццэ канчатак - м і зьмяняюцца як прыметы. Дэкрэт адкідае гэтае - м і загадуе скланяць як назойныя імёны тыпу „брат“ (*арганіст, цымбаліст, арганіста, цымбаліста, арганісту* замест *арганісты, цымбалісты, арганістага, цымбалістага, арганістаму* і г. д.) — зусім парасейску.

Пункт 17 „рэформы“, гамонячы аб імёнах собскіх, прозьвішчах і назвах географічных, хоць меней выклікае засьцярогаў, то аднак мае тыя-ж імкненьні да агранічваньня беларускіх асаблівасьцеў, як і ўся „рэформа“.

Зьмены морфолёгічныя.

Назойныя імёны зборныя, матар’яльныя й абстрактныя маюць у беларускім языццэ ў родным скл. адз. л канчатак - у (*народу, пяску, грэту*). „Рэформа“ аддаліла гэтую асаблівасьць, робячы вынятак для колькіх словаў, а для іншых уводзячы канчатак - а (*народа, пяска* і пад.) Можна было-б падумаць, што, нягледзячы на закід архаізацы беларускага языка, самі рэформатары ў даным прыпадку архаізуецца яго, уводзячы ў родны склон канчатак із прад тысяча год. Але падазрэньне ў вархаізацы было-б несправядлівасьцый — гэта проста маскаленьне.

Таксама маскаленьне знаходзім у наступных пунктах.

Гэтак у давальным і месным скл. мн. л. беларускія канчаткі - ом, - ох замянілі канчаткамі расейскімі (*братам, братах* замест *дратом, братох*).

Згодна з расейскай граматыкаю „рэформа“ аддаляе жаночкі род лічбаў *дзьве, абедзьве* ў прыпадках залежных (насых), замяняючы яго родам мускім (замест *хормаў: дзьвох, абедзьвіх; дзьвюм, абедзьвім; дзьвюма, абедзьвіма*, уводзіць *хормы: двух, абодвух; двум, абодвум; двума, абодвума*).

Беларускія дзеясловы з асноваю на - е (*вядзеш, нясеш* і пад.) маюць у 2 ас. мн. л. цяперашняга часу хвормы на - іцэ, - ацэ або - іцэ, - ацэ (*вядзіцэ або ведзіцэ, вядзіцэ, ведзіцэ*), калі націск на канцы. „Рэформа“ аддаліла гэтую асаблівасьць, уводзячы ў усіх дзеясловах гэтае катэгорыі *хорму на-еце (вядзеце)*, аднолькаваю з расейскай *на-ете (ведете)*.

Беларускі літаратурны язык мае ў загадным ладзе ў 2 ас. мн. л. *хорму на - еце (бярэце, глядзеце)*, калі захавалася самагук асновы. Ужываньню гэтае асаблівасьці ў языццэ літаратурным не перашкаджае тая абставіна, што цяперака ў народнай мове менаваная хворма ё асаблівасьцый толькі аднаго — паўднёва-заходняга (з выняткам цэн-

2p

тральнае гутаркі) — з двух нарэччаў беларускіх, бо язык літаратурны ё заўсёды ў большай або меншай меры амальгэмаю народных нарэччаў. Нягледзячы на тое, што рыса гэтая ёсць адначасна асаблівасцяй мовы Менска — сталіцы радавае Беларусі — замяніла яе рэформа хвормаю на — іце, *ыце* (глядзіце, бярыце) — асаблівасцяй нарэчча паўночна-ўсходняга, аднолькаваю з асаблівасцяй расейскай.

Пункт апошні, уводзячы быццам у беларускі язык дзейную дзеяслоўную прымету цяперашняга часу (*гуляючым* дзеці і пад.) запраўды нічагусенькі не рэформуе, бо менаваная дзеяслоўная прымета была ведамая й ужываная да „рэформы“ (праўда Б. Тарашкевіч яе не падаваў).

* * *

Чаго дацяла „рэформа“ коштам вялізарных спустошаньнеў у граматыцы беларускага языка? Як мы бачылі, не палягчыла яна народным масам навучэньне граматыкі й правапісу беларускага языка. Наадварот, цяпер гэты народ, каб навучыцца „папраўленаму“ рэформаю беларускую граматыку й правапіс, мусіць уперад ладне навучыцца парасейску. Праўда, палягчыла „рэформа“ беларускую граматыку расейскім ураднікам у Беларусі. Але лішняя аб гэтым рупнасьць. Гэныя ўраднікі ня гэтутыкі наўныя, каб у часе, калі магчымыя такія „рэформы“, яшчэ вучыцца беларускага языка. Напасьледак, не заўсёды гэта бяспечна, калі нат прыродныя Расейцы не забясьпечаны ад абвінавачваньня іх у беларускім шовінізьме, як гэта сталася з проф. Н. Дурнавым.

Затое „рэформа“ адказуе другой мэце, офіцыяльна выказанай у самым дэкрэце аб рэформе — аддаленьню „бар’еру“ паміж беларускім і расейскім языкамі, каторы быццам штучна стварылі беларускія „нацдэмы“. Мы бачылі, што „рэформа“ сыстэматычна імкнецца да аддаленьня гэтага бар’еру, але бар’еру ня штучна стваронага Беларусамі, а прыроднага, паўсталага здаўна дарогаю прыроднага развою беларускага й расейскага языкоў, як языкоў апырочных. Аддаленьне гэтага прыроднага бар’еру магчыма толькі пры помачы маскаленьня беларускага языка, да чаго „рэформа“ імкнецца¹⁾. Гэта яе адзіная мэта.

„Рэформа“ мае характар гаспадарсьцывенья, абавязуючы ўсіх грамадзян БССР. Няўжываньне „рэформаванае“ граматыкі й правапісу ў БССР, ня кажучы ўжо аб тым, што наагул немагчыма „рэформы“ абмінуць, бо ўсе выдавецтвы й школы ў Радах толькі гаспадарсьцывеньня, найсражэй караецца. Гісторыя сьвету вельмі рэдка значае прыпадкі такога бязуважнага й дзіка-грубога мяшаньня чужога ўраду да найбалей нутранага жыцьця культурнага сваіх падданыкаў, якім ё карыстаньне роднай моваю. Прыняканьне калісь у XIX в. Ліцьвіноў ужываць кірыліцу ў літоўскай мове было рэчай вонкавай і драбной у прыраўнаньню з цяперашнім маскаленьнем беларускага языка.

¹⁾ Пры разбору асобных пунктаў дэкрэту аб „рэформе“ можна было зацеміць, што зьмешчаныя ў „рэформе“ некаторыя зьмены граматычных нормаў прыбліжаюць беларускую граматыку ня толькі да языка расейскага, але такжа да некаторых ішых языкоў славянскіх. Аднак трэба памятаваць, што збліжэньне да ішых языкоў славянскіх ня мае практычнага значэньня, бо няма ўдыву гэтых языкоў у БССР. Апрача таго адно некаторыя зьмены „рэформы“ збліжаюць граматыку беларускую да граматыкаў ішых языкоў славянскіх, калі тымчасам усе зьмены збліжаюць або — яшчэ часцей — проста ўтажсамляюць шмат граматычных асаблівасцяў беларускіх із граматычнымі асаблівасцямі языка расейскага.